

Isa GABIBEJLI*

AZERBEJDŽANSKA KNJIŽEVNOST: BOGATA UMJETNIČKA TRADICIJA I SAVREMENOST

Apstrakt: U radu „Azerbejdžanska književnost: bogata umjetnička tradicija i savremenost” akademika Ise Gabibejlja, vjekovima stara istorija i moderni razvoj azerbejdžanske književnosti predstavljeni su na osnovu novih istraživanja. Zajedno s izvorima u azerbejdžanskom folkloru, u radu se prati razvoj pisane književnosti kroz naučnu klasifikaciju koju je utvrdio sâm autor. Faze razvoja azerbejdžanske književnosti, u njenom vjekovnom trajanju, naznačene su na osnovu realnih književnoistorijskih procesa i književnih pokreta.

Cljučne riječi: azerbejdžanska književnost, klasično nasljeđe, razdoblje ranog realizma, obrazovni realizam, romantizam, socijalistički realizam, višemetodska književnost, postmodernizam

Azerbejdžanski narod ima drevnu i bogatu književnost. Azerbejdžansko usmeno narodno stvaralaštvo, sa svojim temama, žanrovima, pričama, herojima i iznesenim idejama, odlikuje se originalnošću. Ono odražava vjekovnu istoriju razvoja azerbejdžanskog naroda, njegove nacionalne i duhovne vrijednosti. Viševjekovna azerbejdžanska pisana književnost, čiji su prvi primjeri nastali još u VII vijeku, vremenom se neprestano dopunjavala i obogaćivala pod uticajem važnih društveno-političkih događaja u različitim istorijskim periodima.

Periodi razvoja azerbejdžanske književnosti, koja ima drevnu istoriju i dugačak put razvoja, mogu se klasifikovati na sljedeći način:

* Akademik Isa Gabibejli, Nacionalna akademija nauka Azerbejdžana

1. Drevna azerbejdžanska književnost (od antičkih vremena do VII v.);
2. Period početka razvoja pisane azerbejdžanske književnosti (VII–X v.);
3. Azerbejdžanska književnost renesansnog perioda (XI–XII v.);
4. Azerbejdžanska književnost srednjeg vijeka (XIII–XVI v.);
5. Period ranog realizma u azerbejdžanskoj književnosti (XVII–XVIII v.);
6. Period prosvjetiteljskog realizma u azerbejdžanskoj književnosti (XIX v.);
7. Period kritičkog realizma i romantizma u azerbejdžanskoj književnosti (od devedesetih godina XIX vijeka do početka XX v. — 1920. g.);
8. Period socijalističkog realizma u azerbejdžanskoj književnosti (1920–1960. g.);
9. Period nacionalno-duhovne samospoznaje i književnost nezavisnosti u Azerbejdžanu. Modernizam (1960–1990. g.);
10. Višestruka azerbejdžanska književnost perioda nezavisnosti (počevši od 1991. godine).

Prema našem mišljenju, drevni petroglifi na teritoriji Azerbejdžana prvi su primjeri nacionalnog umjetničkog i vizuelnog promišljanja. Petroglifi u Gobustanu i Gemigaji, njihova poetika, teme i motivi prvi su umjetnički izraz narodnog sjećanja u Azerbejdžanu. Ako postavite jedne pored drugih crteže iz Gobustana i Gemigaje, grupišete ih po temi i sličnim sižeima i pokušate da ih pročitate, može se dobiti tekst nekoliko dastana. Gobustan i Gemigaja su kamene ploče azerbejdžanskog narodnog usmenog stvaralaštva. Ovi crteži perioda primitivne zajednice odražavaju stavove, iskustva, društvene događaje, strahove od prirodnih sila, religiozna vjerovanja drevnih ljudi. Pastirske i zemljoradničke pjesme predstavljaju odjeke poetskog svijeta drevnih Azerbejdžanaca, koji su vodili sjedilački način života.

Ep „Knjiga Dede Korkuta” predstavlja veliki književni spomenik koji odražava način života, svjetonazor drevnih Oguza — predaka Azerbejdžanaca. „Knjiga Dede Korkuta” je riznica azerbejdžanskog usmenog stvaralaštva i zauzima posebno mjesto među epovima drugih naroda. Prema našem mišljenju, „Knjiga Dede Korkuta”, u kojoj se ogledaju glavne turkijske karakteristike, može se smatrati i djelom o geografiji Azerbejdžana. Zemlja koja se u epu zove Galin Oguz je istorijski model prvih azerbejdžanskih država.

Dastan „Koroglu” je ep o herojskom duhu azerbejdžanskog naroda. Poznati azerbejdžanski kompozitor Uzeir Hadžibekov je za operu

„Koroglu” nagrađen državnom nagradom SSSR-a. Ova opera je prvi put postavljena prije 77 godina i sada se nalazi na repertoaru Azerbejdžanskog pozorišta opere i baleta.

U azerbejdžanskim bajkama pred čitaocima se pojavljuje magični i tajanstveni svijet.

Azerbejdžanska pisana književnost VII–X vijeka, iako je nastajala na arapskom jeziku u opšteistočnim okvirima, imala je azerbejdžanske crte. Djela velikog azerbejdžanskog pjesnika Nizamija Gandžavija, koji je živio i stvarao u XII vijeku (1141–1209), predstavljaju vrhunac epohe muslimanske renesanse. Veliki univerzalni humanizam, poštovanje prema veličini ljudskog uma i borba za pravedno društvo definišu snagu stvaralaštva Nizamija Gandžavija. Pet poema velikog pjesnika, uvrštenih u „Hamsu” (Petoknjžje), predstavljajući neprocjenljivo djelo azerbejdžanske književnosti, obogatile su kulturu epohe istočne renesanse. Nizami Gandžavi se smatra klasikom svjetske književnosti. Tradicije književne škole Nizami ne nastavljaju da žive samo u Azerbejdžanu već i u čitavom turkijskom svijetu.

Jedan od istaknutih predstavnika azerbejdžanske epohe renesanse Afzaledin Hagani, u epskom dastanu „Ruševine Medaina”, majstorski je prikazao značajne istorijske događaje koji su se odvijali na Istoku. Poznati rubaiji pjesnikinje Mehsete Gandžavi, koja je živjela u XII vijeku, odražavaju njena filozofska promišljanja i mudrost. Izgradnjom „Grobnice Atabeka” i „Grobnice sina Josifa Kjusejra”, koji su postali arhitektonska remek-djela, Adžemi Nahdživani je postavio temelje nove arhitektonske škole u turkijskomuslimanskom svijetu. Teoretska muzikološka djela talentovanog muzičara i kaligrafa Sefiagina Urmavija (1216–1294) takođe predstavljaju vrijedna ostvarenja istočne muslimanske renesanse.

U periodu književnosti srednjeg vijeka (XIII–XVI v.), Azerbejdžan je svjetskoj i istočnoj književnosti dao mnogo talentovanih pjesnika. Ovo razdoblje je okarakterisano stvaranjem i razvojem feudalnih država i nastankom azerbejdžanskog jezika u književnosti. U tom vremenu je živio i stvarao jedan od najistaknutijih azerbejdžanskih pjesnika — Imadedin Nasimi (1369–1417), koji je propovijedao ideje hurufizma ne samo u Azerbejdžanu nego i na cijelom Istoku, te je bio prepoznat kao pjesnik-humanista.

Jedan od velikih klasika srednjovjekovne azerbejdžanske književnosti je Muhamed Fuzuli (1494–1556). Fuzulijev divan (antologija poezije), koji je napisao na turkijskom jeziku, predstavlja riznicu azerbejdžanske poezije. Poema „Lejli i Medžnun” se smatra najvećim dastanom o ljubavi na Istoku. Ovu poemu s punim pravom nazivaju istočnim „Romeom i Julijom”.

Šah Ismail Hatai (1487–1524) je u istoriju Azerbejdžana ušao kao osnivač imperije Sefevida, a u književnost kao pjesnik Hatai. Još u srednjem vijeku uveo je u azerbejdžansku književnost poetske tradicije narodne poezije, učvrstivši time duh azerbejdžanstva u književnosti. U poemi „Dehname” Šah Ismail Hatai je sintetizovao klasični „aruz” sa silabičkom versifikacijom i kreirao prelijepu živu poetsku sliku pune romantizma.

Sva magija azerbejdžanske srednjovjekovne klasične lirike ogleda se i u djelima napisanim na maternjem jeziku — u djelima Izadedina Hasanoglua, Habibija, Kišvarija, Saiba Tebrizija i drugih pjesnika. Prvi istaknuti pjesnik koji je pisao svoja djela na azerbejdžanskom jeziku bio je Izadedin Hasanoglu. U svojim malobrojnim gazelima je uspio da prikaže poetsku ljepotu i bogatstvo svog maternjeg jezika. Djela Gazi Burhanadina, koja su napisana u žanru „tujug” (poetski žanr koji se sastoji od četiri strofe i sličan je rubaiju), imala su društveni sadržaj i obogatila su umjetničku misao mudročću. „Divan” Kišvarija, gdje su uvrštena djela koja su napisana na azerbejdžanskom jeziku, predstavlja savršen primjer klasične azerbejdžanske lirike. Na taj način su u srednjovjekovnoj azerbejdžanskoj književnosti nastala djela, toliko bogata i intrigantna, kao što su poznate bajke „Hiljadu i jedna noć”, koje održavaju umjetničke slike života i ljubavi, a istovremeno govore o mudrosti, pravednosti i duhovnosti.

U periodu XVII–XVIII vijeka počinje novo razdoblje u azerbejdžanskoj književnosti, obilježeno novim pogledom na život i čovjeka. Prije svega, to se vidi u činjenici da u azerbejdžanskoj književnosti teme duhovnosti i morala postepeno zamjenjuju tradicionalnu temu ljubavi. Povećava se zainteresovanost za didaktiku. Ovaj proces prelaska iz tradicije klasične lirike u didaktiku dobro je izražen u djelima pjesnika kao što su Muamed Amani, Kovšari Hamadani, Agi Masiha Širvani. To je donijelo, u azerbejdžansku književnost, duh stvarnog života. Ljubav i pouke, pjesnički pokušaji usmjereni ka moralnom savršenstvu doveli su do pojave novih vrsta književnih djela. U tom kontekstu su pjesnička djela

XVII vijeka postala preteča nove epohe u azerbejdžanskoj književnosti. Sva azerbejdžanska književnost postala je realistična do XVIII vijeka.

Realizam u lirici Mole Panaha Vagifa (1717–1797), njegovo stremljenje za izražavanjem realističkih slika, poetsko preslikavanje svakodnevnog života Azerbejdžana jeste zapravo simbol toga što je u XVIII vijeku azerbejdžanska književnost dostigla potpuno novi nivo. Od tada poezija nije govorila toliko o ljubavi koliko o životnim poteškoćama:

*Stigao je Bajram. Kako da budemo sada,
Kad ni brašna u vreći nemamo;
U ostavi šačica pirinča, mjerili ili ne,
Mesa nema odavno, i sira nema.¹*

Kao rezultat procesa mijenjanja poetskih tema, dolazi do pojave potpuno nove književnosti. Umjesto klasičnih gazela i kasida, razvijaju se žanrovi narodne poezije gošma i kasida. Sada se u centru poetske pažnje nalaze priroda i čovjek:

*Obale Kure miluju oči ledenom ljepotom,²
Ali onoga što je srcu drago, nažalost, u tuđini nema.
Ovdje ne sijaju biseri s gustim i crnim pletenicama,
A smaragdним maramicama, ni traga nema, znam.*

*Sela Giragbasana se zelene tokom cijele godine,
Ovdje na pašnjacima i zimi pase stoka,
Ali na visokoj obali Jurte tvoj pogled neće naći —
I predaje se, u cijelom svijetu pustinjaških obala nema.*

¹ Наступил байрам. Как нам быть теперь,
Ведь у нас муки ни чувала нет;
Риса в кладовой горстка, мерь не мерь,
Мяса нет давно, и сыра нет.

² Берега Куры студеной красотой ласкают взгляд,
Но того, что сердцу мило, жаль мне на чужбине нет.
Здесь, в косе густой и черной, бусы джикки не блестят,
А платочков изумрудных, знаю, и в помине нет.

Кишлаки Гырахбасана зеленеют круглый год,
Здесь на пастбищия привольных, и зимой пасется скот,
Но на берегу высоком юрты взгляд твой не найдет —
И сдается, в целом в мире берегов пустынной нет.

Riječ „nema” se ovdje ne koristi u smislu negacije, već u smislu „treba da bude”. Dakle, čuveni muhamas Mole Panaha Vagifa „Nisam vidio” je protest protiv životnih poteškoća prouzrokovanih društvenim i političkim kontradikcijama. Tako se književnost iz ljubavnih pjesama i dastana okrenula prema stvarnom i jednostavnom životu, prema čovjeku. Kao rezultat toga, vjekovna tradicija klasične poezije je narušena i u nju se uselio stvarni život. Sada se nije opjevavao romantični junak sa svojim iskustvima, već jednostavne ljudske brige, slike prirode: „Obale Kure”, zimski „Giragbasan”, koje su se poetski otjelotvorivale. Književnost je postala realistična, i to su bile prve manifestacije realizma. Po našem mišljenju, realizam XVII–XVIII vijeka, posebno XVIII vijek, odražava karakteristike ranog razdoblja realizma. Ovo je postalo osnova na kojoj je kasnije nastala književnost novog razdoblja u Azerbejdžanu ili ono što su nazivali književnošću prosvjetiteljskog realizma.

Sva azerbejdžanska književnost XIX vijeka zasnovana je na prosvjetiteljstvu. Najznačajniji događaji tog vremena, koji su imali veliki prosvjetiteljski značaj, bili su otvaranje sekularnih škola, nacionalne štamparije i pozorišta, reforma alfabeta, koja je dala podsticaj formiranju i jačanju nacionalnog identiteta. Isti ovaj proces je doveo i do formiranja prosvjetiteljske realističke književnosti. Predstavnici ovog književnog pokreta su postali: Abasgulu aga Bakihanov (1794–1847), Mirza Šafi Vazeh (1792–1852), Ismail-beg Gutkašenski (1806–1861), Mirza Fatali Ahundzade (1812–1878), Mirza Abduragim Talibov (1834–1911), Hasanbek Zardabi (1842–1907), Magomed Tagi Sidgi (1854–1903), Nadžafbeg Vezirov (1854–1926). U književnosti je prosvjetiteljski pokret dobio zamah, ideje o razvoju i promjeni društva kroz reforme postale su aktuelne. Rezultat kritika zaostalog načina života u satiričnoj književnosti bila je činjenica da je duhovni razvoj društva postao centar pažnje prosvjetiteljske didaktike. U satiričnim djelima Gasim-bega Zakira (1784–1857), Baba-bega Šakira (1770–1844), Sejida Azima Širvanija (1835–1888) i drugih, javni stav je prešao granice prosvjetiteljske didaktike.

Veliki mislilac, poznati pisac i dramaturg Mirza Fatali Ahundzade, svojim svestranim aktivnostima i poezijom nove vste, postavio je temelje azerbejdžanskoj drami, stvarajući prva realistička djela, izmijenivši ne samo književnu panoramu stoljeća već i stvorivši fundamentalne

promjene u pravcu razvoja čitave književne i javne misli. Imitacija klasične poezije otišla je iz književnosti, pa čak i takav majstor riječi kao što je Muhamed Fuzuli ustupio je mjesto novoj poeziji. U djelu Mirze Fatalija Ahundzadea „Monsinor Žordan i derviš Mastali Šah”, poezija evropskog tipa počela je da istiskuje istočne poetske žanrove. Tokom čitavog XIX vijeka Mirza Fatali Ahundzade se borio za prosvjetiteljske ideje i za nove književne žanrove: komedije, novele, filozofska pisma. Svestrana aktivnost Mirze Fatalija Ahundzadea i njegovo stvaralaštvo predstavljaju avangardu azerbejdžanske književnosti XIX vijeka i nalaze se na vrhu društvene i filozofske misli. Pozivajući na evropski razvoj, proevropsko prosvjetljenje, ismijavanje pohlepe, lažnih astrologa i alhemičara, manifestacije zaostalosti žena, Mirza Fatali Ahundzade u svojoj noveli „Obmanjene zvijezde” postavlja pitanje potrebe za reformom društva kroz obrazovanje. Zahvaljujući Mirzi Fataliju Ahundzadeu, azerbejdžanski prosvjetiteljski realizam dostigao je svoj najviši nivo i pripremio ideološku i književnu osnovu neophodnu za budući kritički realizam.

Period od devedesetih godina XIX vijeka do 1937. godine (početak represije) smatra se epohom nacionalnog demokratskog pokreta u azerbejdžanskoj književnosti. U to vrijeme, nacionalna demokratska ideja prerasla je u društveni i umjetnički pokret. Istovremeno, značajni društvenopolitički događaji, posebno intenziviranje procesa „buđenja Azije”, doveli su do toga da obrazovni pokret dobije demokratski karakter. Istaknuti azerbejdžanski pisac Džalil Mamedguluzade (1869–1932) i časopis koji je on uređivao „Molla Nasreddin”, i na osnovu njega osnovana književna i umjetnička škola, baveći se problemima nacionalnih interesa i promocijom demokratskih ideja, podigli su nivo književnosti i nacionalne štampe. U istoriji azerbejdžanske književnosti, faktor nacionalnosti je po prvi put došao do izražaja. „Mali čovjek” je postao protagonista velike književnosti. Povećani su značaj i uticaj književne kritike. Najviši nivo razvoja dostigla je realističko-satirička književnost. Kritički realizam, koji je važna faza azerbejdžanskog realizma, podigao se na nivo ideje državne nezavisnosti. Tako je početkom XX vijeka formirana nezavisna nacionalna književnost u Azerbejdžanu, književna škola kritičkog realizma, na čelu s Džalilom Mamedguluzadeom.

Mirza Alekper Sabir (1862–1911) je formirao poetičku satiričku školu u Azerbejdžanu, podigao društvenu satiru, stavljenu u službu nacionalne

nezavisnosti, na nivo „glasa stoljeća”. Tradicije „molanasredinovske” satirične poezije nastavili su pjesnici: Ali Nazmi (1878–1946), Aligulu Gjamgusjarom (1880–1919), Mamed Said Ordubadi (1872–1950), Mirzali Močuz Šebustari (1873–1934), Bajramali Abaszade (1959) i drugi. Žanr kratkih priča postao je glavni i često korišćeni oblik u književnosti. Džalil Mamadguluzade (1869–1932) i Abdulragim-beg Hakverdijev (1870–1933) stvorili su besprekorne primjere azerbejdžanskog kritičkog realizma. Djela „Priče o selu Danabaš” (1894) Džalila Mamadguluzade i „Pisma Hortdana iz podzemlja” (1907) Abdulragim-bega Hakverdijeva izuzetno su značajni azerbejdžanski romani s obimom novele. Oni su odražavali stvarni život, borbu za pravdu, potrebu da se promijeni društvo i pogled čovjeka na život u novoj istorijskoj eri. Priča Džalila Mamadguluzadea „Poštansko sanduče” (1903) doživljava se kao književni događaj dolazećeg XX vijeka. Priče pisca-demokrate: „Usne Zejnal”, „Nespokoj”, „Pijetao Piriverdi”, „Žena konzula”, „Ovčica” i dr. prenijele su čitaocima smisao velikih i značajnih društvenih događaja. Istovremeno, priče Abduragim-bega Hakverdijeva: „Šeik Šaban”, „Mirza Šafi” i „Bomba” otkrile su čitaocima poteškoće s kojima se suočava društvo na putu razvoja. Na taj način su, početkom dvadesetog vijeka, demokratske ideje kritičkog realizma, oštre kritike, otvoreni javni stav i borba za državnu nezavisnost prešle prag književnosti i postale dio stvarnog života. Tako je početkom dvadesetog vijeka stvaranje Azerbejdžanske Demokratske Republike postalo logičan završetak procesa promocije ideje nezavisne azerbejdžanske države, čiji su prethodnik i dirigent bile azerbejdžanska književnost i nacionalna štampa.

Prosvjetiteljsko-realistična književnost postala je rezultat prosvjetiteljskog pokreta, rješavanja političkih protivrječnosti, jasnog razumijevanja društvenih procesa i povećanja faktora nacionalne samosvijesti. Osnivači prosvjetiteljske književnosti novog vremena su Rašid-beg Efendijev (1863–1942), Sulejman Sani Ahundov (1875–1939), Sultanmedžid Ganizade (1866–1937), Ibrahim-beg Musabekov (1880–1942) i drugi, koji su ispunili prazninu između romantizma i kritičkog realizma, stvaranjem slika junaka prosvjetitelja, predstavnika nacionalne inteligencije u azerbejdžanskoj književnosti.

Stvaranje književnog pokreta romantizma, na početku XX vijeka, predstavljalo je važan događaj u razvoju nacionalne društvene i

umjetničke misli. Romantizam, kao novi književni pravac utemeljen na sintezi viševjekovne azerbejdžanske poezije i na ideji nacionalne nezavisnosti, koji je obuhvatao društvo i rađao velike nade, postao je inovativan i obogatio pjesničke forme i stilove. U djelima istaknutih predstavnika azerbejdžanskog romantizma — Huseina Džavida (1882–1941), Magomeda Hadija (1879–1920), Alibeka Huseinzadea (1864–1940), Abasa Sahata (1874–1918) i Abdulaha Šaiga (1881–1959), romantični junaci se odlikuju unutrašnjim duhovnim bogatstvom, a snovima i nadama oblikuju svoje ideale. Romantizam je u azerbejdžanskoj književnosti, sjedinivši nacionalnu samosvijest i univerzalne ideje, odigrao veliku ulogu u obogaćivanju umjetničke misli. Predstavnik ovog književnog pokreta Husein Džavid stekao je veliku slavu kao utemeljivač romantične drame.

Azerbejdžanska sovjetska književnost može se podijeliti na 2 dijela: 1. književnost koja odražava sovjetsku stvarnost i ideologiju i 2. azerbejdžansku sovjetsku književnost sovjetskog razdoblja. Istraživanja pokazuju da je generacija koja je došla u književnost dvadesetih i tridesetih godina XX vijeka iskreno vjerovala u ideje socijalizma. Neki od njih su u potpunosti podredili svoju umjetnost u službu te ideje, dok su drugi, koristeći tu ideologiju kao spoljašnji faktor, nastojali da stvore realističku umjetničku književnost. U svakom slučaju, u periodu 1920–1960. godine književnost je bila pod snažnim uticajem ideja socijalizma i sovjetske stvarnosti. Bez obzira na to, u patriotskoj poeziji Samada Vurguna (1906–1956), Mihaila Mušfiga (1908–1938), Rasula Rze (1910–1981), Sulejmana Rustama (1906–1989), Bahtijara Vagabzade (1925–2009), Halila Rze (1932–1994), Mameda Araza (1933–2004), Ali Kerima (1931–1969) i drugih nalazile su se snažne ideje azerbejdžanstva. Stvaralaštvo narodnog pjesnika Samada Vurguna savršen je primjer azerbejdžanskog epa, u širem smislu te riječi. Pjesma „Azerbejdžan”, koju je pjesnik napisao 1935. godine, najpopularnije je patriotsko djelo tokom prošlog vijeka.

*Peo sam se na tvoje planine, i gledao među livadama
oči ždralova, pio iz rodnih izvora;
Izdaleka sam slušao buku trske
I noćnog Araza spori tok...
Ovdje sam naučio prijateljstvo, ljubav i čast.*

*Može li se duša iz srca ukrasti? Nikad!
 Ti si moj dah, ti si moj hleb i moja voda!
 Preda mnogom su svi tvoji gradovi širom otvoreni.
 Sav sam tvoj. Zauvijek tvoj sin, tebi predan!
 Azerbejdžan! Azerbejdžan!*³

Ciklus pjesama „Boje”, narodnog pjesnika Rasula Rze, dokaz je da je pjesnik koji živi u sovjetskom društvu sposoban da stvori djelo na svjetskom nivou.

Nacionalno-patriotska lirika Bahtijara Vagabzadea, koja odražava visoki građanski položaj, okrenula je novu stranicu u azerbejdžanskoj poeziji XX vijeka. Viševjekovnu istoriju azerbejdžanske književnosti su u dvadesetom vijeku obogatile pjesničke škole: dramaturške Džafara Džabarlija (1899–1934), versifikacione Samada Vurguna, slobodnog stiha u novoj ritmičkoj organizaciji Rasula Rze.

U sovjetskim vremenima takođe su stvorena, stavljena na pozornicu i ekranizovana prozna djela koja odražavaju istoriju naroda i služenje nacionalnim interesima. Djela Mameda Saida Ordubadija (1872–1950) „Magloviti Tebriz” i „Mač i pero” su u azerbejdžanskoj književnosti postavila temelje žanra istorijskog romana. Azerbejdžanska književnost cijeni Mameda Saida Ordubadija kao Lava Tolstoja nacionalne književnosti. Roman narodnog književnika Mirze Ibragimova (1911–1993) „Svanuće dan” postao je značajno prozno djelo u azerbejdžanskoj književnosti. S velikom umjetnošću se sovjetska stvarnost azerbejdžanskog života odražavala u proznim djelima Mir Džalala (1908–1978). Sasvim opravdano se proza narodnog pisca Sulejmana Ragimova (1900–1983) smatra teškom artiljerijom azerbejdžanske književnosti. Duh vremena

³ Я ходил по горам, я глядел меж лугов
 В журавлиные очи родных родников;
 Издалека выслушивал шум тростников
 И ночного Аракса медлительный ход...
 Здесь я дружбу узнал, и любовь, и почет.

Можно ль душу из сердца украсть? Никогда!
 Ты — дыханье мое, ты — мой хлеб и вода!
 Предо мной распахнулись твои города.
 Весь я твой. Навсегда в сыновья тебе дан!
 Азербайджан, Азербайджан!

ogleda se u pričama i romanima Iljasa Efendijeva (1914–1996) i Envera Mamedhanlija (1913–1990). Dramska djela Iljasa Efendijeva predstavljaju posebnu etapu u istoriji nacionalne dramaturgije. Nakon Džafara Džabarlija, Huseina Džavida i Sameda Vurguna, Iljas Efendijev je izgradio svoju novu epohu pozorišta. Pozorište Iljasa Efendijeva je ciklus koji savremenoj publici govori o istini života, o moralnim i duhovnim vrijednostima čovjeka.

U vezi s promjenom društvenopolitičke situacije u Sovjetskom Savezu, šezdesetih godina dvadesetog vijeka u književnosti je započeo proces tranzicije prema nacionalističkim idejama i kritičkom realizmu. Generacija koja je došla u azerbejdžansku književnost šezdesetih godina ne samo da je oživjela tradicije azerbejdžanske književnosti prije sovjetske ere već je, suočivši se s ozbiljnim preprekama u novim uslovima, počela i da ih razvija. Od tog perioda, pozicije socijalizma počele su slabiti u književnosti, a ideje azerbejdžanstva, realizma i nacionalnosti počele su jačati. Djela nacionalnog pisca Anara (1938) „Bijela luka”, „Šesti sprat petospratne kuće”, „Priča o dobrom Padišahu”, „Amulet protiv zla” i dr. odražavaju ritam nelagodnog života i stvarnost duhovnog života čovjeka. Umjetničko otjelotvorenje istorijske samosvijesti azerbejdžanskog društva i njegova savremena predstava ogledaju se u djelima nacionalnog pisca Elčina (1943), u ciklusu priča i romana: „Mahmud i Marjam”, „Bijela kamila”, „Prva ljubav Baladadaša”, u priči „Kuvšin”. Patriotska poezija Bahtijara Vagabzadea, koja sadrži društvenu i filozofsku misao, postala je ideja vodilja azerbejdžanstva u književnosti. Isa Husejnov (1928–2014), stavljajući obične ljude u središte svojih djela, nastavio je u Azerbejdžanu put velikog kirgiskog pisca Čingiza Ajtmatova. Roman Ismaila Šihlija (1919–1995) „Neukrotiva Kura” predstavlja novu vrstu istorijskog romana u nacionalnoj književnosti. Poezija nacionalnog pisca Mameda Araza (1933–2004), utemeljena na patriotizmu i ideji nezavisnosti, i iako stvorena na lirskim notama, imala je veliki uticaj na razvoj nacionalne ideje. Halil Rza Ulutjurk (1932–1994) je u sovjetskim vremenima stekao slavu kao pjesnik nacionalne nezavisnosti. Poznato djelo Sabira Rustamhanlija (1946) „Knjiga života” svojevrsni je manifest savremene književnosti. Roman Josifa Samadoglua (1935–1998) „Dan pogubljenja” postao je književni događaj azerbejdžanske književnosti novoga vremena. Ideju azerbejdžanstva su na nivo ideje državne nezavisnosti, u svojoj poeziji, podigli pjesnici: Sabir Ahmedov

(1930–2011), Fikret Godža (1935), Vagif Samedoglu (1939–2014), Fikret Sadig (1930), Idajat (1944), Nusret Kesemenli (1946–2003), Zalimhan Jaagub (1950), Čingiz Alioglu (1944). Kamal Abdula (1950) je pak stvorio roman u žanru azerbejdžanskog postmodernizma, koji je objavljen u više od deset zemalja. Detektivski romani Čingiza Abdulajeva (1959) osvjetljavaju tamne procese u društvu i služe jačanju građanskog stava.

Borba književnosti za azerbejdžanski jezik u širem smislu služi promociji ideje azerbejdžanstva. O povratku izgubljenih zemalja, obnovi i poštovanju nacionalnog bogatstva više se govori u književnosti nego u politici. Književnost koja služi ideji državne i nacionalne nezavisnosti stavila je taj problem u centar pažnje i proglasila ga nasušnom potrebom. Osim toga, od kasnih osamdesetih godina XX vijeka, pjesnici i pisci bili su aktivni učesnici u borbi za državnu nezavisnost. Opštenacionalne ideje i aktivno građanstvo predstavnika azerbejdžanske književnosti odigrali su veliku ulogu u sticanju državne nezavisnosti. U književnosti je od 1991. godine, nakon sticanja nezavisnosti Azerbejdžana, formirana nova generacija pisaca. Među njima su Ramiz Rovšan (1946), Vagif Bajatli (1949), Vagif Bahmanli (1955), Rustam Behruđi (1957), Afag Masul (1957), Elčin Huseinbejli (1961), Aždar Ol (1958), Rašad Medžid (1964), Salam Sarvan (1966), Gulu Agses (1969), Ilgar Fahmi (1975), Šamil Sadig (1978) i drugi. Sada azerbejdžanska književnost služi jačanju državne nezavisnosti i u savremenom razdoblju stvara djela koja će postati uporište duhovnog života naroda.

Dakle, u više od hiljadugodišnje istorije, azerbejdžanska književnost stvorila je velika djela u svim žanrovima. Književnost je oduvijek bila stub i glavna pokretačka snaga u Azerbejdžanu. Veliki pjesnici i književnici, i ideje koje su oni širili, vjekovima su vodili Azerbejdžan, a književnost je odigrala posebno veliku ulogu u duhovnom obrazovanju naroda, njegovom jačanju i razvoju.

U azerbejdžanskoj književnosti je vodeću ulogu odigrala poezija, koja je bila avangarda umjetničke misli. Viševjekovna azerbejdžanska poezija predstavlja živi i bogati izvor naroda.

Prevodi i izdanja azerbejdžanske književnosti na engleskom, ruskom, francuskom, njemačkom, španskom, kineskom, japanskom, arapskom i persijskom jeziku, tokom perioda državne nezavisnosti, služili su jačanju prijateljskih i književnih veza između azerbejdžanskog naroda i naroda na čiji jezik su prevedena ta književna djela.

Isa GABIBEJLI

LITERATURE OF AZERBAIJAN: RICH ARTISTIC
TRADITION AND CONTEMPORANEITY

Summary

In the article „Azerbaijani literature: rich artistic tradition and modernity” by academician Isa Habibbeyli the centuries-old history and modern development of Azerbaijani literature are presented on the basis of new researches. In article along with the origins of Azerbaijani folklore, it is followed up the development of the written literature through the scientific classification defined by the author. The stages of centuries-old development of the Azerbaijani literature have been highlighted on the basis of the realities of literary-historical processes and literary movements.

Key words: Azerbaijani literature, classical heritage, the era of early realism, educational realism, romanticism, socialist realism, multi-method literature, postmodernism

